

1920-1930 чыллардагы хакас поэзия

Хакас поэзиязының пастагы хаалаглары 20 муң чылның чибіргі чылларның соона килісче.

Хакас литературазында, пасха даа санныг чоннарның литератураларында чіли, иң пастап поэтической сарыхтар тиліп пастааннар. Пу пічік пілбес харасхы чонға сын чуртасты көзідер иң не киліскек (доступный) оңдай полған. Хакас поэттернің пастагы кибелістері хакас чонның пазылбин пүткен чайаачызындагы сарыннарға паза тахпахтарға төстене пүдіп пастааннар. Аннаңар пастагы поэттер постарының кибелістерін ылар алай ба сарыннар тіп адап салғаннар: А.Топанов «Хадарчы ыры», «Ипчі ыры», В.Кобяков «Партизаннарның ыры», «Чазыданар ыр», К.Самрин «Поомчылар ыры», «Летчиктің ыры», М.Коков «Призывниктің ыры», М.Аршанов «Чиңіс ыры», «Пастухтың ыры», «Хыс паланың ыры».

Хакас поэзиязының тематиказы, сарыхтары, хоос сині табырах алған. Иң пастап Александр Михайлович Топановтың «Хызыл чазы», Василий Кобяковтың «Хакасия ырлапча» чыындылары тимнелгеннер. Пу поэттернің творчествозының өөн темазы наа хоныхтың өңзіпчеткені, хакас кізінің чарых көңніліг омазы матыр істеніс пастыра, чир-чайааннаң палғалыстыра көзіділче. Наа хоных хакас кізінің істеніске, чир-чайаанға даа хайиин тың алыстырыбысхан. Хақан-да хуба чазыча пайның малы соонча көө чох чох-чоос кізі иреелен чөрчең.

Тыттыг хырның чазызында,

Тарап оттап, мал чөрчең.

Тооп, халтырап, мал хыринда

Торка чалғыс пас чөрчең.

Амды, тізең, колхоз чабаны улуғ өрчиде чон малын хынып хадарча, паарсаснаң, өкерсеніп көр чөрче.

Азыр мүүстіг пу малларны

Аңның ахсына пирбеспін.

Аарлыг чуртым — колхозым -

Аллыг сабланзын пу чирде.

Поэттер матырның сағысха киргені пастыра, гиперболанаң, аллегориянаң тузаланып, ікі тоғыр-пасха хоныхты көзітчелер. «Камат аға», «Хадарчы ыры», «Ипчілер ыры» кибелістерде иргі чуртас соох, харасхы, чобағлыг көзіділче. Пүүнгізі, тізең, часхыдағы чазы чіли, прай өннернең өңненче. Пу кибелістерде пірігіп алып көгліг итчеткен тоғыс сабланча.

А.Топанов «Күргеннің 9-чы күнінде» кибелісте хан үлгүзінің хазыр холы чонның ханын тикке төккенің харғапча.

Позының кибелістерінде поэт, иргі чуртасты наа хоныхнаң тиңнеп, Совет үлгүзі тузындағы өріністіг алызығлардаңар пасча. Чалчыларның, өкістернің, пазығдағы ипчілернің илег-чобағлары тоозылып, олар көгліг, часкалыг чуртабысханнарын көзітче поэт. Иди төріпчелер «Өкіс», «Аарлыг аалчы» паза аннаң даа пасха кибелістер.

Өкіс

Хатыг соохтар пасталыбысхан,
Хатыг пурғун хайнапча.
Хазыр соохха пастырыбысхан
Хароол олғанах турча.
Изелібіскен тонычахты
Иңнічеене сал салған,
Иргілебіскен маймағасты
Инелгеннең кис салған.
Ирткен-парған кізілердең
Илеп суранып турча,
Иирге теере ас чібееннең
Инег-чобаға түсче.
Асха-суға майылбааны,
Аар ла көріп, иргібісче,
Аар хоныхтыг пу паланы
Аарлап көрері чох полча.
Хысхы хараа пасталыбысхан,
Хазыр хыйан тартыпча.
Хара пулут халыннабысхан,
Харның чаары чағдапча.
Хатыг соохха сыдабааннаң,
Хароол өкіс халтырапча.
Хайар кізі табылбааннаң,

Хайда хончаан сағынча.
Иргілебіскен кип-азаанаң
Ибіре хыринаң соох кірче,
Илир кізі чох полғаннаң,
Илеп-чудап чөріпче.
Хан үлгүзі ле тохталғанда,
Хазыр чобағ үзілді,
Хароол осхас өкістерге
Хайар ниме табылды.

Литература

1. Очерки истории хакасской советской литературы /Под ред. Т.Г.Тачеева. - Абакан: Хакаское отделение Красноярского книжного издательства, 1985. - 288 с.
2. История хакасской литературы. - Абакан: Хакаское книжное издательство, 2011. - 278 с.